

Roman Mnich

University of Warsaw, Poland

ORCID: 0000-0003-3384-2821

Парадокси екзистенції у щоденниках Євгена Маланюка

Paradoxes of Existence in Yevhen Malanyuk's Diaries

Abstract

The article discusses the paradoxes of existence as represented in *Diaries* of Yevhen Malanyuk (1897–1968), one of the most influential Ukrainian poets and intellectuals of the twentieth century. Taking into account Malanyuk's biography and poetic heritage, three types of the image of "the author" have been distinguished: the internal author (Malanyuk's voice presented in his personal papers and writings not meant for publication), the external author (Malanyuk's perception by his contemporaries), and the reflected author (Malanyuk's voice revealed in his publications). Malanyuk's *Diaries* present the image of the internal author, which differs from the image readers are accustomed to encounter in his published works. In *Diaries* paradoxes are revealed in Malanyuk's attitude towards his contemporaries, friends, political and historical events.

Keywords: Yevhen Malanyuk, diary, internal author, external author, reflected author.

Вивчення чи наукова інтерпретація класиків європейської літератури, інтелектуалів чи поетів, дозволяє зробити висновок про три можливі вектори дослідження. З одного боку, ми можемо досліджувати *внутрішній* образ митця, себто ті аспекти його особистості, де він «про-являє» себе самого, без огляду на інших. Це стосується передусім щоденників чи інших його-документів, але теж не усіх, оскільки дуже часто щоденники, не кажучи вже про листи, пишуться з огляду на їхню публікацію у майбутньому.

З другого боку, ми маємо зазвичай досить багато матеріалу (особливо після епохи Ренесансу) про те, як інші бачуть, оцінюють чи сприймають конкретного автора: це різноманітні спогади чи посередні відгуки у листуванні, зауваження у нотатках, відгуки у рецензіях. Такий погляд можна назвати **зовнішнім** поглядом на людину, оскільки перед нами дійсно бачення поета чи філософа з зовнішньої перспективи. Нарешті, третій образ митця чи інтелектуала постає безпосередньо з тих текстів (творів), що їх сам автор готує та публікує за життя. Цей погляд можна назвати **рефлексивним**, оскільки він є продуктом свідомої рефлексії автора що до того, який текст, у якому обсязі та з якими думками віддати на суд читачам. Саме з рефлексивним образом автора ми маємо завжди справу у всіх теоріях та історіях літератури, у історії філософських ідей та самої філософії. Наскільки ці три образи автора-митця різні, а почасти абсолютно протилежні, свідчить сама історія: досить згадати твори Ж.Ж. Руссо, його ідеї виховання особистості, з одного боку, відгуки про цього мислителя, з другого, та його особисте життя, відданих у сиротинець дітей, з третього. І зрозуміло, що *Сповідь* Ж.Ж. Руссо (як і всі пізніші друковані сповіді інших митців) теж була письменницьким певним проектом, не дарма Л. Толстой заперечував її щирість та відвертість.

Зрозуміло, що коли ми говоримо про «образ автора» у нашому випадку, то йдеться не про літературознавчу теорію автора, а власне про його ідеологію, погляди на життя, інакше кажучи – про концепцію людини та світу у конкретних авторів – поетів, філософів, інтелектуалів. Зазначені вище три образи автора – внутрішній, зовнішній та рефлексивний – у процесі культурного розвитку та у самій історії окремих літератур по-різному співвідносяться з конкретними постатями. Зазвичай, як уже зауважувалось, ми маємо справу з рефлексивним образом автора (від античності до сучасності), рідше (очевидно, починаючи від епохи Ренесансу) до образу рефлексивного долучається зовнішній – відгуки та спогади сучасників; і вже зовсім нечасто маємо справу з внутрішнім образом автора. Сам **внутрішній** образ

автора досить пізно стає предметом дослідження, очевидно, десь на кінець XIX століття, разом з підсумками біографічного методу у гуманітарних науках та першими успіхами психоаналізу. Треба також зазначити, що аутентичні письмові документи, на основі яких ми можемо досліджувати внутрішній образ автора, теж зустрічаються досить нечасто. Як правило, митці та інтелектуали не хочуть виносити на світло денне своє приватне життя, свої справжні думки та свої переконання. Найчастіше такі документи вони спалюють – так Олександр Блок спалив свої щоденники. Або навпаки «маскують», маючи все-таки на увазі майбутню публікацію: так робив Т. Шевченко, коли писав свій російськомовний *Щоденник* – текст, що його ніяк не можна розглядати як документ про справжній внутрішній світ поета¹. Цю кардинальну різницю між небесним покликанням поета та його приватним, земним, мізерним життям ідеально висловив О. Пушкін у хрестоматійному вірші *Поет*:

Пока не требует поэта
К священной жертве Аполлон,
В заботах суетного света
Он малодушно погружен;
Молчит его святая лира;
Душа вкушает хладный сон,
И меж детей ничтожных мира,
Быть может, **всех ничтожней** он².

Цю ж думку, але вже у іншій формі виразить і Євген Маланюк (1897–1968), якому присвячена наша розвідка, в *Листі до молодих*:

Бо, дійсно, лише Муза могла б парафразувати відомі євангельські слова:
«Хто хоче йти за мною, хай залишить усе»... Надхнення – це певний стан

¹ Порівняй у цьому аспекті рецензію Є.Маланюка (*Шевченко в житті*) на книжку Павла Зайцева *Життя Тараса Шевченка*: Е. Malaniuk, *Кнуха sposterezhen. Proza*, t. 2, Homin Ukrainy, Toronto 1966, s. 43–50.

² <https://rvb.ru/pushkin> [1.03.2020].

духа, стан, якого, одначе, механічними чи раціоналістичними засобами досягнути не можна. Але при певнім «шоку», при певнім блискавичнім сполученні серця й розуму, при певнім зусиллі *ізолюватися від щоденності* – стан той може з'явитися³.

Здається, що вивчення суєти земної та мізерії є завданням не зовсім виправданим: треба ж бо розділяти зерна від половини. Але саме такою половиною займалась європейська філософія екзистенціалізму (не кажучи вже про деконструктивістів), коли намагалась зрозуміти сенс людського буття у його різних перспективах: антропологічних, теологічних, суспільно-прагматичних тощо. Можливо, що і дослідження внутрішнього образу українських авторів допоможе не тільки і не стільки краще зрозуміти цих же авторів, скільки збагнути перебіг історичних подій, пов'язаних з визвольними змаганнями, літературознавчі та особливо ідейні дискусії ХХ століття, зрештою – складні долі окремих людей і самої України як держави.

Постать та творчість Євгена Маланюка теж можна розглядати у трьох зазначених вище вимірах: Є. Маланюк як поет і мислитель є трохи іншим⁴, ніж Є. Маланюк у приватному листуванні чи спогадах сучасників, а ще інший бік цієї непересічної особистості відкривається для нас у щоденниках поета. Леонід Лиман (1922–2003), поет і приятель Є. Маланюка, писав:

[...] Яким був Євген Маланюк письменником, про це свідчать і свідчать його твори. Складніша справа – Маланюк як особистість, той Маланюк, який не відображений в його творах⁵.

³ Y. Malaniuk, *Zemna Madonna*, Slovacke pedagogicne vydavnyctwo u Bratislavi, Bratislava 1991, s. 325–326 (курсив у цитаті мій – Р. М.).

⁴ Сприйняття Є. Маланюка українським середовищем теж у історичній ретроспективі не є однозначним, але це вже тема окремого дослідження; vide S. Dolenga, *Poet tmy y khaosu (Z pryvodu poiavy zbirkyy E. Malaniuka – Zemna Madonna)*, «МУ», knyha IV, 1935, s. 113–134.

⁵ Спогади Л. Лимана цитую за виданням: Y. Malaniuk, *Zemna Madonna*, s. 376.

Є. Маланюк, як згадує Л. Лиман, був обережнішим за О. Ольжича та О. Телігу, але його цікаві та оригінальні погляди «не мали підстав у життєвій дійсності»; поет часто звертався до знайомих з проханням про різні побутові послуги, у чому проявлявся як аристократизм, так і вплив армійського минулого (служба в чині старшини). Так, після війни у Регенсбурзі Є. Маланюк «був приписаний у біженецькому таборі, але жив на приватній квартирі у німця», і просив поета Леоніда Полтаву та Л. Лимана принести на цю квартиру його приділ дров, «бо він сам замаже свій одяг»; «Маланюк був підкреслено ввічливий, хоч це можливо був лише зовнішні вияв ввічливості», поет «не мав постійних і справжніх друзів-однодумців»⁶. А ще інший бік постаті Є. Маланюка маємо у спогадах поета та критика Богдана Бойчука (1927–2017), де поет зображений у богемних та майже екзотичних вимірах:

- 1) «Маланюк справді був людиною легко-богемського покою, щось на кшталт інтелектуалів паризького Латинського кварталу»;
- 2) «Любив гарно забавитися, особливо в жіночому товаристві»⁷;
- 3) «В погодні дні вибирався в глибину лісів, роздягався і голий ходив по лісі, відчуваючись тілом у природу»;
- 4) «Маланюк був старшиною української армії, і щось „офіцерське“ збереглося у ньому до кінця життя».

Напевно, розрив з ідеологією Д. Донцова на кінець життя призвів до того, що «політичного естаблішменту, який десятироками років величав Маланюка як ідеолога-прапороносця, на похоронах не було»⁸. У руслі сказаного варто теж згадати, що під час самого похорону «стався невеличкий інцидент»: «прийшов

⁶ Vide *ibidem*, s. 381–382.

⁷ Cf. цьому ж контексті історію з перфумами у листуванні Є. Маланюка з Є. Гедройцем (*Listy 1948–1963. Jerzy Giedroyc, Jewhen Malaniuk*, oprac. H. Dybyk, Biblioteka Więzi, Warszawa 2014, s. 90–93).

⁸ Vide Y. Malaniuk, *Zemna Madonna*, s. 387–393.

ксьондз і прогнав православного попа» і «щойно тоді українська громадськість довідалася, що Євген Маланюк – католик»⁹.

Надзвичайно цікавим постає Є. Маланюк у приватному листуванні: тут проявляється передусім інтелектуалізм, широта мислення, парадоксальна оцінка певних явищ культури чи конкретних людей – поетів, політиків, філософів. Частина листів Є. Маланюка вже надрукована, навіть з польськими інтелектуалами¹⁰, але великий масив кореспонденції поета ще лежить неопрацьованим у архівах. Приватне листування завжди відкриває якийсь бік «цілого чоловіка», ті аспекти, котрі не проявляються і не можуть проявитись в опублікованих творах¹¹. У листах, звичайно, важливий адресат – як горизонт певного очікування, з котрим ніби подумки хоче «перетнутись» автор. Так, якщо ми вчитаемось у листи Є. Маланюка до Дмитра Чижевського, що зберігаються в архіві Гайдельберзької бібліотеки¹², то перед нами постане Є. Маланюк мислитель і культуролог, літературознавець та історик, що цікавиться не тільки історією України, але й античністю, культурою Ренесансу, російською філософією – трохи інший Є. Маланюк, ніж ми його знаємо з опублікованих текстів. Ось, наприклад, пасаж про відомого російського філософа М. Бердяєва з листа від 10 вересня 1963 року:

Був трохи в горах. І так, якось випадково, прочитав Бердяєва «Русс. идея». І знаєте, яке дивне почуття! Поминаю «зміст», «думки» і т.п. Дратував «тон» і – стиль (той, що є *l'homme même*). І прийшла з пам'яті фраза

⁹ Vide статтю Ігора Качуровського про Є. Маланюка, в: I. Kachurovskyi, *Promenyisti sylvety. Lektsii, dopovidi, statii, esei, rozvidky*, UVU, Miunkhen 2002, s. 371.

¹⁰ Vide, наприклад, листування з Єжи Гедройцем: *Listy 1948–1963...*

¹¹ Надзвичайні вартісні спостереження на цю тему vide: S. Skwarczyńska, *Teoria listu*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2006; особливо третій розділ книги *Dokoła psychologii twórcy listu i psychologii momentu tworzenia* (s. 53–87).

¹² Листи Д. Чижевського до Є. Маланюка надруковані, vide: *Lysty Dmytra Chyzhevskoho do Yevhena Malaniuka (uporiadnyky Marko Antonovych i Tamara Skrypka)*, «Naukovyi zbirnyk» (1945–1950–1995), t. IV, Niu-York 1999, s. 390–404.

Гоголя про те, як він «розмахнувся Хлестаковим»... Тьфу, тьфу! Бердяєв щось має від «недоброго модерну» перелому століть¹³.

У цьому пасажі маємо усю масштабність сприйняття М. Бердяєва: від знаменитої фрази Жоржа-Луї Бюффона («Le style est l'homme même») до відомої цитати з листа М. Гоголя В. Жуковському 6 березня 1847 року:

Я размахнулся в моей книге таким Хлестаковым, что не имею духу заглянуть в неё. Но тем не менее книга эта отныне будет лежать всегда на столе моём, как верное зеркало, в которое мне слудет глядеться для того, чтобы видеть всё своё неряшество и меньше грешить впредь¹⁴.

У світлі цих цитат російська ідея М. Бердяєва постає ніби кривим «дзеркалом» для концепції української ідеї у самого Є. Маланюка. Додам тільки, що на цитований вище лист Є. Маланюка Д. Чижевський відповів теж розлогим текстом, де, зокрема, писав:

Про Бердяєва Ви почасти маєте рацію. Але є ліпші речі, ніж «Русская идея» (яку я не дочитав). А «модернізм», який ми починаємо почасти цінити, отруїв і **декого** на Україні¹⁵.

Зауважу принагідно, що однією з магістальних тем у листуванні Є. Маланюка з Д. Чижевським була проблема двійництва, передусім по відношенню до І. Франка та М. Гоголя. І звичайно, що ця проблема у приватному листуванні проектується на постать самого Є. Маланюка, провокуючи принаймні два різні погляди на автора *Степової Еллади* – людину та митця.

Текст, на якому я хотів би тепер зупинитись спеціально, звертаючись да заявленої у цій короткій розвідці теми парадоксів

¹³ Universitätsbibliothek Heidelberg, Handschriftabteilung, Signatur Heid. Hs. 3881. Buchstabe M, 1.Kasten Mappe 05.

¹⁴ Cit. per N.V. Hohol, *Sobranie sochineniy v semy tomakh*, t. 7: *Pysma*, Khudozhestvennaia literatura, Moskva 1986, s. 298.

¹⁵ *Lysty Dmytra Chyzhhevskoho...*, s. 402 (підкреслення належить Д. Чижевському).

буття, це *Нотатники* Євгена Маланюка за 1936–1968 роки, видані у Києві в 2008 році Леонідом Куценком¹⁶. Поза всяким сумнівом цей текст презентує **внутрішній** образ Є. Маланюка. Структура цієї публікації досить складна, але поза усяким сумнівом перед нами саме внутрішній автор, поет віч на віч з самим собою (свого роду *Soliloquia*). Не усі факти та алюзії у книжці прокоментовано і розшифровано, часами зустрічаємо і принципово невірний переклад цитат з іноземних мов (с. 116)¹⁷ – більше того, уважному читачеві цілком очевидно, що сам Є. Маланюк не планував взагалі публікації цих нотаток. Тут ми натикаємось на принципову різницю між автобіографічними текстами (чи взагалі – його-документами) інших українських авторів (письменників чи політичних діячів, від Т. Шевченка, починаючи), котрі писали щоденники, передбачаючи у принципі, що вони (щоденники) можуть бути надруковані. Тексти Є. Маланюка – це видно із змісту – писалися для себе: чи то автор нотує, що йому «бракує горілки і овочів», чи відгукується про сучасників (Д. Чижевський, з яким було таке приязне листування – «свінья в ермолке», Яр Славутич – «король графоманів, навіть немислимий за першої еміграції», с. 190), чи описує свої еротичні сни, або пише про своє польське походження («Мама моєї Мами звалась, здається Марія і була польського походження», с. 165, і це при певному антипольському дискурсі *Нотатників*), роздумує про те, що католицька церква більш озброєна проти диявола, ніж православна (с. 151), Новий Йорк – це «кошерна клоака колонії Ізраелітів», а в творах Ф.Достоевського ніколи немає природи, зелені, сонця, річки (с. 152), як це ми маємо зазвичай у справжніх великих письменників.

Зауважу спеціально, що видання щоденників Є. Маланюка провокує роздуми про ситуацію з вивченням та виданням різних

¹⁶ Y. Malaniuk, *Notatnyky (1936–1968)*, biohrafichnyi narys, vstupni statti, pidhotovka tekstiv, uporiadkuvannia ta prymitky L. Kutsenka, Tempora, Kyiv 2008 (дальше у тексті посилання на це видання, у дужках вказую сторінку).

¹⁷ Далі посилаюсь на це видання, позначаючи сторінки в дужках.

текстів інших українських інтелектуалів чи знакових постатей української історії, як, наприклад, Юрія Липи, В'ячеслава Липинського чи навіть Дмитра Донцова¹⁸. З одного боку, більшість спадщини цих мислителів, поетів і письменників сьогодні вже видана та перевидана в Україні, і на поверхневому рівні навіть прокоментована для пересічного читача: тобто прояснені перш за все певні імена, набагато гірше з цитатами (явними та скритими), чи алюзіями на конкретні ідеї сучасників або попередників (котрих, як правило, редактори взагалі не бачать). Причому справа ця надзвичайно цікава передусім щодо Д. Донцова, на прикладі якого варто зупинитись спеціально як на свідченні парадоксів і полярності сприйняття його писань українськими інтелектуалами. Враховуючи тим паче, як образ Д. Донцова представлений у *Нотатниках* Є. Маланюка.

Повертаючись до спадщини Є. Маланюка зазначу, що на відміну від текстів Д. Донцова його твори характеризуються виразною науковою концептуальністю, філологічним критицизмом та продуманою логікою мислення і висновків. За першим шаром змісту (поверхневим) у текстах Є. Маланюка криється глибинний смисл, що відображає синтез власне раціональної думки та нераціональної (підсвідомої) творчості. Зауважу, що до деякої міри це наскрізна риса творчості цілого ряду українських інтелектуалів 20–30 років минулого століття. Синтез їх мислення відображав два полюси: загальноєвропейський (з різними векторами семантики – європейська філософія раси, європейське розуміння націоналізму і різних його інваріантів

¹⁸ Справжнє наукове видання текстів Д. Донцова спровокувало б відразу дві магістральні проблеми: 1) тотальне фальшування цитат у його текстах і 2) «більшовицький» дискурс цих текстів. Оминаючи численні публікації на цю тему, а також відому дискусію В. Липинського з Д. Донцовим, згадаймо тільки характеристику, що її дав Д. Донцову С. Рудницький (S. Rudnytskyi, *Do osnov ukraïnskoho natsionalizmu*, Ukraïnskyj skytalec, Viden–Praha 1923, s. 159), а також блискучу розвідку Юрія Шевельова *Донцов ховає Донцова* (Y. Shevelov, *Literaturoznavstvo*, t. 2, Vydavnychi Dim «Kyievo-Mohylanska Akademiia», Kyiv 2008, s. 787–788).

у ХХ столітті, антисемітизм/антиюдаїзм тощо) та власне український (передусім – це традиція мислення Г. Сковороди (діалектика і дуже специфічний, майже містичний кордоцентризм), поетична історіософія Т. Шевченка, протиріччя та скептицизм пізнього Івана Франка. До такого синтезу треба долучити також досвід Є. Маланюка 20–30-х років, про який поет скаже у передмові до другого тому *Книги спостережень* (Замість вступу) досить категорично:

Як сучасник, учасник і бувший вояк, одразу ж застережуся: всі зробили дуже мало, зробили мінімально мало. І коли б ходило про так звані провини, то одразу ж треба ствердити: за винятком поляглих на полі бою – **винними були всі: військові й невійськові**¹⁹.

Заявлений тут **тягар вини** усіх у проекції вже на власну долю віддзеркалиться у першому вірші з триптиху поета *Війна*:

Купив цей час фальшивою ціною:
Ісходом, втечею, роками болю й зла.
А треба було впасти серед бою
На тій землі, де молодість цвіла²⁰.

Цієї вини (*винні всі*), а також відповідальності ніколи не усвідомлювали українські так звані еліти після розпаду Радянського Союзу (що вони проміняли партквитки на вишиванки), а сьгоднішні патріоти не розуміють її і поготів. Почуття загальної вини є теж лейтмотивом цілого ряду щоденникових записів Є. Маланюка, натомість другим лейтмотивом є критика українського примітивізму у мисленні: «Примітиви наші беруть все друковане за **декрети**, а не матеріал для **власного** мислення. Тому “хвильовізм”, Д[митро] Д[онцов], Драгоманов, Куліш» (с. 172; підкреслення у цитаті належать Є. Маланюкові – Р. М.). Є. Маланюк вважав за необхідне власне критичне мислення для

¹⁹ Е. Malaniuk, *Knyha sposterezhen...*, t. 2, s. 5 (правопис оригіналу, курсив у цитаті мій – Р. М.).

²⁰ Y. Malaniuk, *Zemna Madonna*, s. 269.

розуміння подій українського минулого і у своєму *Нотатнику* попереджав молодь, котра нічого в оригіналі не читає:

У нормальнім національнім суспільстві така натуральна річ, як переоцінка, ревізія, упорядкування ідейної спадщини і т.д. є чинністю природною, корисною і **конечною** (с. 95; підкреслення у цитаті належить Є. Маланюкові – Р. М.).

Звичайно, щоденники поета дають іншу перспективу бачення подій та людей, інколи відмінну від загальноприйнятої та відомої. Листи, скажімо, Є. Маланюка до Ю. Тувіма свідчать, як пишуть сучасні дослідники «o przyjaźni i zażyłości», особливо, коли український поет пише до польського: «Wiesz, że mam do Ciebie jakieś specjalne uczucie od dawna b[ardzo] subtelne i bardzo skomplikowane, ale gorące»²¹. Це ж саме згадують сучасники:

Під час своїх відвідин Варшави Є.Маланюк познайомився й з рештою скамандритів: Лехонем, Слонімським, Вержинським [sic! – Р. М.]. Але справді подружився з Юліаном Тувімом²².

Натомість у *Нотатниках* Є. Маланюка постать Ю. Тувіма є набагато складнішою, пов'язаною з концепцією протиставлення юдейства (бідшовизму) і християнства. Є. Маланюк зазначає, що Ю. Тувім – це проблема і малює зірку Давида при цьому (с. 161). У іншому місці, у рубриці *Зустрічі* читаємо: «**Тувім**. Жид з християнською етикою і арійською [?] психікою. Нічого від “Жида” (Цитата у Вітгліна). Чарівна **людина**. Він був поет, чого не можна сказати про всіх Жидів-поетів, навіть з Гайне включно» (с. 154; підкреслення у цитаті належить Є. Маланюкові – Р. М.).

З орієнтації писання для самого себе власне і впливає інтенція Євгена Маланюка в оцінюванні людей, подій та фактів, а також цілий ряд парадоксів буття як самого поета, так і його

²¹ H. Dubyk, *Polskie kontakty literackie Jewhena Małaniuka*, «Pamiętnik Literacki», nr 3, 2010, s. 89.

²² Спогади Михайла Мухина (К. Гридня), в: Y. Małaniuk, *Zemna Madonna*, s. 336.

сучасників та однодумців (якщо про таких взагалі можна вести мову). Зупинюсь тепер тільки на деяких із таких парадоксів, на мою думку, найважливіших. Зауважу принагідно, що надзвичайно цікавим є у цьому плані зіставлення/зіткнення фактів, людей та історичних подій, котре у Є. Маланюка має глибоко символічний вимір. Наприклад, смерть Пилипа Орлика в Яссах 26 травня 1742 року та одруження **цього ж року** сина реєстрового козака Чернігівського полку Григорія Розумовського, «придворного бандуриста» Олексія з царицею всеросійською Єлисаветою (с. 139–140). Дві різні події, але обидві мають надзвичайно символічний вимір для української історії, бо презентують два різні типи українства, дві різні моделі поведінки українців в історії: один українець вмирає, не дочекавшись реалізації своїх ідей, другий у цей же ж момент свідомо зраджує ці ідеї. Таких парадоксальних зіставлень людей (не завжди тільки українців) у Є. Маланюка досить багато.

Критика українських політичних та історичних діячів, письменників та поетів, класиків та сучасників, і навіть самокритика у щоденниках Є. Маланюка розгортається на тлі тисячолітньої історії України, котру автор трактує на свій спосіб, конфронтуючи передусім українців з поляками та росіянами, що до яких, як і щодо російської культури взагалі у поета була особлива концепція²³. Конфронтація і постійні порівняння українців, поляків та росіян через історичне минуле та перспективи майбутнього – це ще один лейтмотив політичного дискурсу у щоденниках Є. Маланюка. У цьому контексті національний дискурс Є. Маланюка з сьогодишньої перспективи (тобто після «здобуття» Україною незалежності) залишається надалі актуальним. Парадоксальною

²³ Vide: 1) R. Mnich, „*Sacrum rosyjskie*” w ujęciu emigrantów ukraińskich (o koncepcji Jewhena Małaniuka), [w:] *Duchowość i sacrum w literaturze emigracyjnej Słowian Wschodnich*, red. A. Woźniak, M. Kawecka, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002, s. 229–137; 2) P. Waszkiewicz-Lewandowska, *Małaniuk i Rosja*, «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze», t. XIX–XX, 2005, s. 405–413; 3) P. Waszkiewicz-Lewandowska, *Od Małorosjanina do bohatera, czyli Hohol Jewhena Małaniuka*, «Tekstualia», t. 2, nr 29, 2012, s. 67–73.

у поета є також оцінка різних історичних та культурних діячів, не тільки українців:

Політика: Потрібні були люди XVII століття. Або XX, а були XIX. Один Пілсудський був людиною XVII з домішками XIX (і це був його мінус). Та ще Ленін, що був теж з віків XV–XVI (с. 200).

Звичайно, що такі оцінки та висновки потребують широких історичних коментарів, з залученням фактів, конкретних вчинків та їх наслідків для українців, росіян чи поляків.

Наступний парадокс, що відображає своєрідну концепцію екзистенціалізму поета, – це надзвичайно цікавий антисемітський (чи краще сказати – антиюдейський) дискурс *Нотатників*, коли Є. Маланюк майже ототожнює євреїв з більшовиками:

- 1) «Сама інтонація жида зраджує, що він є уроджений агітатор і пропагандист. Він завжди переконує, сутерує, впевнює, вмовляє... Чи це тисячолітні ремінісценції пророків?» (с. 114);
- 2) «Те, що ми називали большевизмом, з моменту утворення жидівської держави, власне опанувало Святу Землю. Там, властиво, є те саме: вибрана еліта – і терор проти автохтонів, тільки більш тотальний і нічим не обмежений. Те саме, тільки в ексенціональній формі, в 100% концентрації» (13 травня 1964 року, с. 191)²⁴.

26 червня 1967 року під час перебування у Люксембурзі Євген Маланюк, порівнюючи історію Західної Європи і долю України, пише про те, що Україна була б така ж, як і Західна Європа, «традиційна і освячена» (себто християнська), але «прийшли всякі “народники”, всяке “народовольство” і врешті соціал-комунізм, який сакралізувавшись в іпостась держави – Государства – все знищив», «впровадив бруд, заразу, біду, жорстокість, ненависть, зло... і нищення християнства» (с. 233). Висновок поета страшний: «І знаходяться ідіоти, які пишуть тонни томів книжкового онанізму, в яких брешуть, що все логічно,

²⁴ Cf. також «marksistowsko-trockistski Talmud» (*Listy 1948–1963...*, s. 114).

фаталістично-поважно і **необертально**, як логічний “прогрес” історії» (с. 233, підкреснення Євгена Маланюка, відразу згадується інший афоризм поета – «А серце нації гнило / в жовтоблакитнім онанізмі» з *Послання* 1926 року²⁵).

Досить часто парадоксальність буття у Є. Маланюка виражена афористично, і у такому випадку не йдеться про політичні чи історичні контексти думки, а про загальнолюдські справи. Але для Є. Маланюка і у таких випадках характерною є послідовна християнська ідеологія, протиставлення профанного (низького) та сакрального (високого, небесного). Саме так можна прочитати афоризм: «Начало мудрості єсть Страх Божий. Але страх диявола – може бути тільки началом глупоти» (с. 113). Зрозуміло, що страх перед дияволом є у концепції поета початком глупоти передусім через те, що це страх перед мізерним, земним, такий страх ніколи не дозволить на героїчне (не забуваймо, що саме категорія героїчного є наскрізною у поезиї Є. Маланюка).

Напевно, Євген Маланюк ще на довгий час залишиться викликом та загадкою для української спільноти, автором по суті своїй **герметичним**, як він сам окреслював Т. Шевченка, а по своїй формі – палімпсестним²⁶. Можна порахувати та описати метафори та символи у його поетичних текстах, можна проаналізувати магістральні концепти у його творчості, важче натомість інтерпретувати та коментувати його напрочуд «густу» прозу, але найважче збагнути Є. Маланюка як людину – митця, батька та чоловіка, українського емігранта, тобто той внутрішній образ автора, про який йшлося на початку нашої розвідки. Як я уже зауважував, на кінець життя поет переосмислює своє ставлення до Д. Донцова і епіграфом до *Книги спостережень* обирає слова В. Липинського – найважливішого та найбільшого критика Д. Донцова:

²⁵ E. Malaniuk, *Knyha sposterezhen...*, t. 1, s. 455.

²⁶ Vide докладніше про це: R. Mnich, *Poetyka palimpsestu w lirytsi Yevhena Malaniuka*, [w:] *Literatura emigracyjna Rosjan, Ukraińców i Białorusinów*, red. A. Woźniak, L. Puszaka, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001, s. 169–175.

Навчіть їх любити, а не ненавидіти один другого. Скажіть їм, що Україна це не рай земний – бо раю на землі не може бути, – а найкраще виконаний обов'язок супроти Бога та людей. І скажіть їм, що Україна не створиться хитрими спекуляціями, а тільки великим і організованим ідейним поривом... Тільки великим хрестовим походом Духа на українське пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії можна створити Україну²⁷.

Сам Євген Маланюк пише про українську справу в умовному способі, котрого не знає історія, але котрий дозволяє дуже часто зовсім у іншому світлі побачити Україну, її історію та самих українців: або як учасників історії, її суб'єктів, або як знаряддя історії, її об'єктів. Але трагедія та скептицизм, що ними пронизані *Нотатники*, дуже часто у Є. Маланюка мають понадособистісний характер – себе автор об'єднує з іншими в груповому «МИ», і це значуща прикмета, якою я хотів би закінчити свою розвідку:

Щось є «безблагодатне» в тій «українській справі», що ми її вели й ведемо. Якесь прокляття тяжить над самим ім'ям. Чи не треба почати «з другого кінця», якое інакше? (с. 175).

References

- Dolenga S., *Poet tmy y khaosu (Z pryvodu poiavy zbirkyy E. Malaniuka – Zemna Madonna)*, «MY», knyha IV, 1935, s. 113–134.
- Dubyk H., *Polskie kontakty literackie Jewhena Małaniuka*, «Pamiętnik Literacki», nr 3, 2010, s. 73–99.
- Hohol N.V., *Sobranyye sochynenyi v semy tomakh*, t. 7: *Pysma*, Khudozhestvennaia literatura, Moskva 1986.
- Kachurovskyy I., *Promenyisty sylvety. Lektsii, dopovidi, statyi, esei, rozvidky*, UVU, Miunkhen, München 2002.
- Listy 1948–1963. Jerzy Giedroyc, *Jewhen Małaniuk*, oprac. H. Dybyk, Biblioteka Więzi, Warszawa 2014.
- Listy Dmytra Chyzyhevskoho do Yevhena Malaniuka (uporiadnyky Marko Antonovych i Tamara Skrypka), «Naukovyy zbirnyk» (1945–1950–1995), t. IV, Niu-York 1999, s. 390–404.

²⁷ E. Malaniuk, *Knyha sposterezhen...*, t. 1, s. 5.

- Malaniuk E., *Knyha sposterezhen. Proza*, t. 1, Homin Ukrainy, Toronto 1962.
- Malaniuk E., *Knyha sposterezhen. Proza*, t. 2, Homin Ukrainy, Toronto 1966.
- Malaniuk Y., *Zemna Madonna*, Slovatske pedahohiczne vydavnytstvo u Bratislavi, Bratislava 1991.
- Malaniuk Y., *Notatnyky (1936–1968)*, biohrafichniy narys, vstupni statti, pidhotovka tekstiv, uporiadkuvannia ta prymitky L. Kutsenka, Tempora, Kyiv 2008.
- Mnich R., *Poetyka palimpsestu v lirytsi Yevhena Malaniuka*, [w:] *Literatura emigracyjna Rosjan, Ukraińców i Białorusinów*, red. A. Woźniak, L. Puszaka, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001, s. 169–175.
- Mnich R., „*Sacrum rosyjskie*” w *ujęciu emigrantów ukraińskich (o koncepcji Jewhena Małaniuka)*, [w:] *Duchowość i sacrum w literaturze emigracyjnej Słowian Wschodnich*, red. A. Woźniak, M. Kawecka, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002, s. 229–137.
- Shevelov Y., *Literaturoznavstvo*, t. 2, Vydavnychy Dim «Kyiewo-Mohylanska Akademia», Kyiv 2008.
- Skwarczyńska S., *Teoria listu*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2006.
- Waszkiewicz-Lewandowska P., *Małaniuk i Rosja*, «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze», t. XIX–XX, 2005, s. 405–413.
- Waszkiewicz-Lewandowska P., *Od Małorosjanina do bohatera, czyli Hohol Jewhena Małaniuka*, «Tekstualia», t. 2, nr 29, 2012, s. 67–73.